

AJER
AKADEMIC JOURNAL OF
EDUCATIONAL RESEARCH

ISSUE 3

**AKADEMIC JOURNAL
OF EDUCATIONAL RESEARCH (AJER)
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL**

APRIL 2024

WWW.AJERUZ.COM

MUAMMOLI TA'LIM TEXNOLOGIYALARIGA ASOSLANGAN HOLDA O'ZBEK TILIDAGI MUROJAAT VOSITALARINI O'QITISHNING AFZALLIKLARI

Husaynova Mahliyo Ma'rufjon qizi

Muhammad al-Xorazmiy nomidagi TATU Farg'ona filiali O'zbek tili va gumanitar
fanlar kafedrasasi assistenti

husaynovamahliyoxon@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta'lim texnologiyalaridan biri bo'lmish muammoli ta'lim texnologiyalari hamda murojaat vositalari haqida nazariy ma'lumotlar beriladi. Mazkur texnologiya asosida dars o'tishdagi afzalliklarga ahamiyat qaratiladi. Shuningdek, o'zbek tilidagi murojaat vositalarini talabalarga o'qitishda samarali deb topilgan bir qancha usullar tahlil jarayoniga tortiladi.

Kalit so'zlar: muammoli ta'lim, muammoli vaziyat, murojaat shakllari, undalma, rain drop, exchange the words.

O'zbek tilshunosligida aynan murojaat shakli alohida, maxsus tadqiq etilmagan bo'lsa-da, uning undalma sifatidagi ko'rinishi A.R.Sayfullayevning ilmiy-tadqiqot ishida undalmaning umumiy tavsifi, leksik-semantik o'ziga xosliklari, morfologik-sintaktik ifodalanishi hamda strukturasi bayon etilgan. Undalmaning ajratilgan va uyushgan tiplari, gapdagi o'rni, intonatsiyasi, stilistik mavqeyi ochib berilgan.[Sayfullayeva, 1968: 68-72] Shuningdek, undalmaning nutq jarayonidagi o'rni va uslubiy xususiyatlari B.O'rinboyev, A.Abdullayev, L.Abdullayeva kabi qator tilshunoslar ishlarida ham tadqiq etilgan.[O'rinboyev, 1979: 51]

Murojaatning dialogik nutq bilan bog'liq holdagi ijtimoiy mohiyati haqida X.Doniyorov va B.Yo'ldoshevlarning "Adabiy til va badiiy stil" [Doniyorov, Yo'ldoshev, 1988: 190] nomli ishida so'z yuritilgan bo'lsa, S.Mo'minov, [Mo'minov, 2000: 17] Sh.Iskandarovalarning [Iskandarova, 1994: 14] ilmiy tadqiqotlarida murojaat shakli muloqot odobi va barqaror nutq odatlari bo'yicha tahlil qilinadi, B.X.Rahmatullayevaning dissertatsiya ishida o'zbek tilida mavjud bo'lgan murojaat shakli rus tilidagi murojaat shakli bilan taqqoslangan holda tadqiq etiladi¹. [Rahmatullayeva, 1992: 114]

Keyingi yillarda o'zbek tilshunosligida ham murojaat shakllari va uning lisoniy tadqiqiga oid bir qator ilmiy-metodik tadqiqotlar olib borildi. Jumladan, O.Y.Fayziyev

¹ Дониёров Х., Йўлдошев Б. Адабий тил ва бадийий стиль. - Т.: Фан, 1988. - 190-204 б.; Мўминов С.М. Ўзбек мулоқот хулқининг ижтимоий-лисоний хусусиятлари: Филол. фанлари д-ри дис. ... автореф. - Т., 2000; Искандарова Ш. Ўзбек нутқ одатининг мулоқот шакллари: Филол. фанлари номзоди дис. ... автореф.- Самарқанд, 1994; Рахматуллаева Б.Х. Этикетные формы обращения и привлечения в современном русском языке (в сопоставлении с узбекским): Автореф. Дис. ... канд. филол. наук. - Т., 1992,- С.114-118

[Fayziyev, 2021: 51], N.Sh.Ahmedova [Ahmedova, 2008: 82] Z.A.Akbarova [Akbarova, 2007: 49] va boshqalarni misol qilishimiz mumkin.

Muammoli ta'lim texnologiyasi juda qadim zamonlardan shakllanib kelmoqda. Jumladan, qadimgi Grestiyada muammoli savol-javoblar, qadimgi Hindiston va Xitoyda muammoli bahs-munozaralardan keng foydalanilgan. Muammoli ta'limni amerikalik psixolog, faylasuf va pedagog Dj. Dyui 1894-yilda Chikagoda tashkil etgan tajriba maktabida qo'llagan. XX asrning 60-yillarida bu yo'nalishda tadqiqotlar olib borildi. 70-80-yillarga kelib, amaliyotga keng joriy etildi.

Muammoli ta'lim texnologiyalari o'quvchi faoliyatini faollashtirish va jadallashtirishga asoslangan. Muammoli ta'lim texnologiyasining asosi – insonning fikrlashi muammoli vaziyatni hal etishdan boshlanishi hamda uning muammolarni aniqlash, tadqiq etish va yechish qobiliyatiga ega ekanligidan kelib chiqadi. Muammoli ta'lim o'quvchilarning ijodiy tafakkuri va ijodiy qobiliyatlarini o'stirishda jiddiy ahamiyatga ega.

Muammoli ta'lim texnologiyalariga oid ishlarni R.Ishmuhammedov, M.Yuldashev [Ishmuhammedov, Yo'ldoshev, 2013: 38], N.N.Azizxo'jayeva [Azizxo'jayeva, 2006: 52], Q.Husanboyeva [Husanboyeva, 2022: 72] va boshqalarda uchratishimiz mumkin.

Muammoli ta'limning bosh maqsadi – o'quvchilarning o'rganilayotgan mavzuga doir muammolarni to'liq tushunib yetishiga erishish va ularni hal eta olishga o'rgatishdan iborat. Muammoli ta'limni amaliyotda qo'llashda asosiy masalalardan biri o'rganilayotgan mavzu bilan bog'liq muammoli vaziyat yaratishdan iborat.

Bizningcha, dars jarayonida o'zbek tilidagi murojaat vositalarini o'qitishda ham mazkur texnologiyadan foydalanish samarali natija beradi.

Muammoli vaziyat yaratish usullari:

Dastavval, o'zbek tiliga xos bo'lgan murojaat shakllari haqida nazariy ma'lumotlar beriladi. Murojaat vositalari tasniflangan holatda guruhlariga ajratiladi.

— o'qituvchi o'quvchilarga dars mavzusi bilan bog'liq ziddiyatli holatni tushuntiradi va uni yechish yo'lini topishni taklif qiladi;

— bir masalaga doir turli nuqtai-nazarlarni bayon qiladi;

— hal etish uchun yetarli bo'lmagan yoki ortiqcha ma'lumotlar bo'lgan yoki savolning qo'yilishi noto'g'ri bo'lgan masalalarni yechishni taklif etadi va boshqalar.

O'zbek tilidagi murojaat shakllarini muammoli ta'lim texnologiyalariga tayangan holatda talabaga o'qitish uchun bir nechta metodlardan foydalanish mumkin

RAIN DROP (yomg'ir tomchisi)

BLUM taksonomiyasiga ko'ra ma'lumotlarni oddiydan murakkabga qarab o'rgatish orqali talabalarda umumiy tasavvur uyg'otish mumkin bo'ladi.

Darsning birinchi bosqichi:

- Bu jarayonda talabalarga bulut shaklidagi rasm ichida bir nechta murojaat shakllariga aloqador soʻzlar beriladi. Rasmning pastida esa murojaat vositalarining turlari jadval asosida beriladi.

- Talabalarga jadval ichidagi nomlarga mos keluvchi kerakli soʻzlarni tanlab olib yozish talab etiladi

Arslonim, toychogʻim, alpomishim,
shirinim, farishtam, yulduzim,
alpomishim, malikam, novvotim,
qoʻzichogʻim, rayhonim, qizim,
boʻtalogʻim, asalim, oʻgʻlim,
shunqorim oymomom, gulim...

№	Murojaat vositalari	Oʻgʻil bolalar uchun	Qiz bolalar uchun
1	Qarindoshlik b.b.m.		
2	Zoonim nomlari b.b.		
3	Teonimlar b.b.m		
4	Fitonim b.b.m.		
5	Kosmonim b.b.m		
6	Gilyutonim b.b.m		

Rain drop (yongʻir tomchisi) deb nomlangan metod orqali talabalar bolalarga nisbatan qoʻllaniladigan murojaat vositalari bilan tanishib oladilar. Shuningdek, kichik guruhlariga boʻlingan holatda jamoaviylik, oʻzaro kommunikatsiya jarayonlarini ham yoʻlga qoʻyishlari mumkin boʻladi.

Darsning ikkinchi qismi:

EXCHANGE THE WORDS

(So‘zlarni almashtirish)

Bu jarayonda talabalarga qiyinlik darajasi nisbatan yuqoriroq bo‘lgan topshiriq beriladi.

- murojaat shakllari qo‘llanilgan bir nechta nasriy yoki she‘riy parchalar talabalar hukmiga havola etiladi;
- mazkur parchalardagi murojaat vositalari gapda noo‘rin qo‘llanilganligi sababli talabalar muqobil variantdagi so‘zlarni yozishlari talab etiladi.

Vaqt anglatish maydoniga doir murojaat

so‘zlar guruhi

Bunday so‘zlar guruhiga yil fasllarini bildiruvchi so‘zlar ham kiradi:

Qayerga qarasam, qirovlar marjon,

*Bu yerga tezroq kel, **kumushim qishjon!***

(Y. Sulaymon)

Mazkur parcha orqali talaba qishjon so‘zi mantiqan noto‘g‘ri ekanligini anglab, **bahor** so‘zi bilan almashtirishi lozim bo‘ladi.

Vaqt bildiruvchi so‘zlarga davr mazmunidan kelib chiqib katta ijtimoiy ma‘nolar yuklanib murojaat etiladi. Shu jihatdan XX asr mazmuni ilmiytexnika inqilobi bilan bog‘liq holda murojaat shakli sifatida qo‘llanadi:

***Daqiqam,** samolarda yoqolding chiroq,*

Yulduz qilib otding o‘zni.

Qo‘zg‘ata olmading o‘rnidan biroq

Askar yelkasida turgan yulduzni.

(A.Oripov)

Bu misrada daqiqam so‘zi noo‘rin qo‘llanilgan bo‘lib, bu so‘z o‘rniga **asr** so‘ziga o‘zgartira olishi lozim bo‘ladi.

A.Oripovning “Xush kelibsan, yangi yil” she‘ridagi “yil bobo” o‘tayotgan eski yilni anglatadi. Bu ma‘no she‘r sarlavhasidan, shuningdek, “yil” so‘ziga qo‘shilgan «bobo» so‘zidan anglashiladi:

Seni aslo unutmagay dil,

*Xayr endi, xayr, **asr bobo.***

Simobdayin tipirlar ko‘ngil,

Yangi yilga endi marhabo.

(A.Oripov)

Mazkur she‘riy parchaning mazmunidan kelib chiqqan holatda **asr** bobo so‘zining o‘rniga **yil** bobo so‘zini qo‘llash talab etiladi. Natijada talabalarning mavzuga bo‘lgan qiziqishi ham ortadi, darsning ham sifati yuqori darajada bo‘ladi.

Xulosa o‘rnida aytilish joizki, har bir ta‘lim texnologiyasidan ko‘zlangan maqsad, ta‘limdagi sifatni oshirish, o‘quvchi va talaba shaxsida darsga nisbatan qiziqish va

muhabbatni oshirishdan iboratdir. Muammoli ta'lim texnologiyalari asosida yuqoridagidek usullardan foydalanish mana shunday maqsadni amalga oshirishda poydevor vazifasini bajaradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Сайфуллаев А.Р. Ҳозирги ўзбек адабий тилида ундалма. - Т.: Фан, 1968, -В. 68-72.
2. Ўринбоев Б. Сўзлашув нутки. - Т.: Фан, 1979; Абдуллаев А. Ўзбек тилида экспрессивлик ифодалашнинг синтактик усули.-Т.: Фан, 1987; Абдуллаева Л. Лексическая стилистика узбекской художественной литературы. - Т.: Фан, 1979. - С.117-143.
3. Дониёров Х., Йўлдошев Б. Адабий тил ва бадиий стиль. - Т.: Фан, 1988. - 190-204 б.
4. Мўминов С.М. Ўзбек мулоқот хулқининг ижтимоий-лисоний хусусиятлари: Филол. фанлари д-ри дис. ... автореф. - Т., 2000; Искандарова Ш. Ўзбек нутқ одатининг мулоқот шакллари: Филол. фанлари номзоди дис. ... автореф.- Самарқанд, 1994.
5. Рахматуллаева Б.Х. Этикетные формы обращения и привлечения в современном русском языке (в сопоставлении с узбекским): Автореф. Дис. ... канд. филол. наук. – Т., 1992,- С.114-118
6. O.R.Fayziyev. Jismoniy va yuridik shaxslar murojaatlariga oid qonunchilik hujjatlarini rivojlantirish. Filol.fan.nomz... diss. -2021, - В.51.
7. N.Sh.Ahmedova. O‘zbek tilida murojaat birliklarining semantik-konnotativ tadqiqi. PhD.diss-2008, -В.82.
8. Z.A.Akbarova. O‘zbek tilida murojaat shakllari va uning lisoniy tadqiqi. Filol.fan.nomz... diss. -2007, - В.49.
9. R.Ishmuhamedov, M.Yuldashev.Ta'lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar(ta'lim tizimi xodimlari, metodistlar, o'qituvchilar, tarbiyachi va murabbiylar uchun o'quv qo'llanma).Т.,-2013, - В.31-38
10. N.N.Azizxo'jayeva .Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat.O'quv qo'llanma. Т-2006, - В.48-52
11. Q.Husanboyeva.Adabiyot o'qitish metodikasi va muammoli ta'lim. O'quv-metodik qo'llanma. Т.: “Innovatsiya-ziyo”-2022, - В. 72

AKADEMIC JOURNAL OF EDUCATIONAL RESEARCH (AJER)
international scientific journal
3-son

Nashr qilingan sana: 30.04.2024.
Shrift: "Times New Roman".

“ACADEMIC JOURNAL” MCHJ

Manzil: 700096, Toshkent shahri, Chilozor tumani, Bog‘iston ko‘chasi, 116/6.
www.ajeruz.com, info@ajeruz.com, +998950457172